

5. Пащенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів: Монографія. / Дмитро Іванович Пащенко – К.: Науковий світ, 2005. – 370с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гордуз Наталія Олександрівна - методист дошкільної та початкової освіти Закарпатський ІІПО

Коло наукових інтересів: система перепідготовки педагогічних кадрів.

УДК 37.013.42

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Емілія ГУЦАЛО (Кіровоград)

Динамічні перетворення в суспільстві формують нові вимоги щодо виконання нових соціальних запитів. Загострення питань соціального захисту та підтримки незахищених верств населення, підвищення рівня гуманізації соціального виховання, набуття молодим поколінням соціального та професійного досвіду, забезпечення високоякісними фахівцями соціальної та освітянської сфер потребує подальшого розгортання системи теоретичної та практичної професійної вузівської підготовки соціальних педагогів. Саме ці спеціалісти мають заповнити професійну нішу розв'язання суспільних завдань, викликаних ускладненням соціальних умов сучасного життя нації.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що праці С. Архипової, О. Безпалько, Л. Мищик, Т. Василькової, Г. Вороніної, М. Галагузової, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Коваль, Л. Мардахаєва, А. Мудрика, Р. Овчарової, В. Тесленко, П. Шептенко, В. Штифурак та ін. сприяли розширенню наукових знань з теорії і практики професіоналізації підготовки майбутніх соціальних педагогів.

У зв'язку з необхідністю практичної реалізації змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи, зростає необхідність якісної модернізації системи сучасної університетської педагогічної освіти. Це обумовило пошук нових освітніх технологій, конструювання нових педагогічних парадигм. Одним з основних моментів цієї модернізації ми вважаємо технологію психолого-педагогічного супроводу, оволодіння якою допоможе майбутнім соціальним педагогам ефективно виконувати складні професійні завдання.

Мета статті полягає у аналізі понять "психолого-педагогічний супровід", проектування, патронаж, допомога та визначенні диференційованих ознак їх змістовного наповнення в системі соціально-педагогічної роботи.

Виклад основного матеріалу. Ідея психолого-педагогічного супроводу виникла як практичне втілення ідеї гуманістичного і особистісно-орієнтованого підходу до дитини. Сам термін "супровід" набуває все більшого поширення та вживання в наукових дослідженнях та педагогічній практиці. В якості термінів, що позначають соціально-психологічну допомогу людям, у літературі пропонуються "содействие" (рос) (К. Гуревич, І. Дубровіна; Е. Верник, Ю. Сьерда); "со-бытие" (В. Слободчиков), "со-работничество" (С. Хоружий), "психологічний, або соціально-психологічний супровід" (М. Бітянова, Ю. Слюсарев, Г. Бардієр, А. Волосников, А. Деркач, В. Мухіна). З усіх цих понять посправжньому прижився в практиці лише термін – "супровід". Пояснюється це глибинним значеннєвим збігом слова "супровід" і сутності соціально-психологічної допомоги особистості в кризові періоди життя.

Варто розрізняти поняття "процес супроводу", "метод супроводу", "служба супроводу". Близькими поняттями до поняття "супровід" вважаються "забезпечення", "допомога". Якщо виходити з того, що "супровід" – це "забезпечення", тоді супровід – це метод, який забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору. Якщо припустити, що "супровід" – це допомога, то під "супроводом" розуміється процес – сукупність послідовних дій, що дозволяють суб'єкту визначитися з ухваленням рішення і нести відповідальність за його реалізацію. Виходячи з того, що між методом супроводу і процесом супроводу існує певний зв'язок, то метод супроводу трактується як спосіб практичного здійснення процесу супроводу.

Слід врахувати, що введення терміну "супровід" не є результатом науково-лінгвістичного експерименту; заміна його класичними – допомога, підтримка, забезпечення – не повною мірою відображає суть явища. Мається на увазі не будь-яка форма допомоги (а тим більше забезпечення), а підтримка, в основі якої соціальний педагог сприяє збереженню максимуму свободи і відповідальності суб'єкта за вибір варіанта вирішення актуальної для нього проблеми. У теорії супроводу важливим положенням виступає твердження, що носієм проблеми розвитку дитини в кожному конкретному випадку виступає і сама дитина, і її батьки, і педагоги, і найближче оточення дитини.

Етимологічно поняття супроводу близьке таким поняттям, як сприяння, спільний рух, допомога однієї людини іншій в доланні

труднощів. Ю. Слюсарев поняття "супровід" вживає для позначення недирективної форми надання допомоги, спрямованої не просто на зміцнення, а на розвиток і саморозвиток самосвідомості особистості, допомоги, що запускає механізми саморозвитку й активізує власні ресурси людини [9].

Супровід розглядається як системна інтегративна технологія соціально-психологічної допомоги особистості і як один з видів пролонгованої соціальної та психологічної допомоги – соціально-психологічний патронаж (Г. Бардієр, М. Бітянова, А. Волосников, А. Деркач, Л. Мітіна). Сутнісною характеристикою патронажу вважається створення умов для переходу особистості до самопомоги. Умовно можна сказати, що в процесі психологічного супроводу фахівець створює умови і робить необхідну і достатню підтримку для переходу від позиції "Я не можу" до позиції "Я можу сам справлятися зі своїми життєвими труднощами". Патронаж припускає пошук прихованих ресурсів розвитку людини, опору на її власні можливості і створення на цій основі психологічних умов для відновлення зв'язків зі світом людей [8].

Багато дослідників відзначають, що супровід передбачає підтримку природних реакцій, процесів і станів особистості. Більш того, успішно організований соціально-психологічний супровід відкриває перспективи особистісного росту, допомагає людині увійти в ту "зону розвитку", яка поки що їй недоступна [7]. Таким чином, основною загальною метою супроводу є створення соціальним педагогом умов для повноцінного розвитку дитини, її психічного і соматичного здоров'я, становлення соціально-успішної особистості; захист прав дитини на одержання освіти та розвиток у відповідності зі своїми потенційними можливостями, сприяння інноваційній освітній діяльності педагогів, пов'язаній з впровадженням особистісно-орієнтованих технологій навчання, гуманізація шкільних відносин тощо.

Учені визначають два методологічних підходи до визначення поняття "супровід". Перший підхід заснований на гуманістичних принципах і трактує супровід як проектування освітнього середовища, створення умов для максимально успішного навчання конкретної дитини з опорою на вікові нормативи, у логіці власного розвитку дитини, пріоритетності її потреб, цілей і цінностей [3;4]. Другий підхід базується на розумінні процесу супроводу як підтримки функціонування дитини в умовах, оптимальних для успішного розкриття її особистісного потенціалу, при недопущенні її дезадаптації [7; 8]. На думку М. Семаго цей підхід виходить з розуміння обмеженості індивідуальних можливостей адаптації дитини в освітнім середовищі і базується на визначенні критеріїв зони дезадаптації і зони ризику щодо дезадаптації

до меж, за які навчальне середовище не повинне виходити. Останнє і визначає структуру діяльності соціального педагога.

Дослідники виокремлюють певні принципи супроводу дитини в умовах життєдіяльності в освітній установі: рекомендаційний характер порад; законодавчо закріплений пріоритет цілей, цінностей, потреб та інтересів дитини при дотриманні гарантованих прав батьків (законних представників), гуманне ставлення до дитини; безперервність супроводу; мультидисциплінарність (комплексний підхід) супроводу; індивідуальність супроводу; системність супроводу; послідовність і наступність у роботі; незалежність і автономність кожного фахівця при дотриманні принципу послідовності і наступності в роботі з дитиною; необхідність слідувати за природним розвитком особистості, спираючись на ті психічні, особистісні її досягнення, що складають унікальний багаж особистості.

Позиція соціального педагога дозволяє йому оцінювати ситуацію, положення дитини в школі, її стан не тільки з погляду того, наскільки успішно вирішує дитина педагогічні задачі освіти і соціалізації, але і з погляду цілей, цінностей і задач психологічного, особистісного розвитку самої дитини [1; 5].

Якщо "супровід" ідентифікувати з поняттям "організація", то служба супроводу – це об'єднання фахівців різного профілю, що здійснюють процес супроводу. Педагог, супроводжуючи дитину в процесі шкільного навчання, може, з одного боку, допомагає їй максимально використовувати надані можливості для освіти та розвитку, а з іншого боку, пристосувати індивідуальні особливості до заданих ззовні умов шкільної життєдіяльності.

Система освіти має ряд стандартних запитів до соціально-педагогічної допомоги, які і визначають основні завдання і напрямки діяльності служби супроводу: формування уміння жити в суспільстві, співпрацювати; охорона життя і зміцнення (відновлення) здоров'я дітей, формування здорового способу життя; систематичне відстеження психолого-педагогічного статусу дитини і динаміки її психічного розвитку в процесі шкільного навчання; забезпечення інтелектуального, особистісного і фізичного розвитку дитини; створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості кожної дитини, успішності її навчання (базовий освітній компонент). Розв'язання цього завдання припускає, що навчально-виховний процес у навчальному закладі побудований на гнучких схемах, може змінюватися і трансформуватися в залежності від психологічних особливостей дітей.

До запитів соціально-педагогічної допомоги можна віднести створення спеціальних соціально-психологічних умов для надання підтримки особам, що мають проблеми в психологічному розвитку,

навчанні (проблеми з засвоєнням навчального матеріалу, соціально прийнятих форм поведінки, проблеми спілкування з дорослими або однолітками, психічному самопочутті та ін.); супровід у зв'язку з виниклими проблемами, труднощами, станом здоров'я дитини; надання допомоги дитині, яка змінила освітній маршрут в адаптації до нових умов; залучення дітей до загальнолюдських цінностей, взаємодія з родиною для забезпечення повноцінного розвитку дитини; надання допомоги у вирішенні особистісних та життєвих; розвиток терпимості до інших людей, здібностей до взаєморозуміння тощо [3; 4; 5; 7;8] Цілий ряд відхилень у розвитку й поведінці значної кількості вихованців було виявлено в результаті проведення комплексного соціально-психологічного моніторингу та статистично-динамічного аналізу розвитку особистості учнів під керівництвом В. Киричука.

Ці дані теж можуть розглядатися як запит до служби супроводу. Отже, виявлено такі відхилення та вади:

1. У фізичному розвитку: деформованість осанки, слабкий зір, слух, заїкання; малорухливість, швидка втома, фізична слабкість, порушення координації рухів, депресія, астенія; слабкий тип нервової системи, постійно діючий стрес, низькі адаптивні можливості до високих фізичних, розумових і емоційних навантажень; невміння "слухати" свій організм, відсутність потреби в здоровому способі життя, низький інтерес до занять з фізичної культури; уживання спиртних напоїв, порушення режиму дня і харчування тощо.

2. У психічному розвитку: бідність емоційно-почуттєвої сфери, емоційна лабільність (нестійкість), замкненість, невеликий об'єм пам'яті, нестійкість уваги, недорозвинуті способи діяльності мислення (спостереження, аналіз, порівняння, узагальнення); незначний словарний запас; знижений темп психічної діяльності; недорозвиток рефлексії й самосприйняття, здатності до самостійної оцінки дій, результатів діяльності; низькі показники самоконтролю й саморегуляції; відхилення акцентуації характеру; низький вольовий потенціал (невпевненість, нетерпеливість, імпульсивність); вади особистісного розвитку (агресивність, екстернальність, асоціальність); недисциплінованість.

3. У соціальному розвитку: низькі показники соціальної адаптованості, інтеграції у класних колективах, відчуження від педагогів, навчального закладу; незадоволеність становищем у системі формальних і неформальних стосунків у соціальних групах; звичка добиватись результатів за рахунок дорослих, оточуючих, ровесників; негативні взаємостосунки з однокласниками; брехливість, інтриги, доноси, лихослів'я, переслідування, бойкот, елітаризм, замкнутість, самоізоляція, недовіра, егоїзм, жадність, крадіжки; цинізм, агресивний конформізм, грубість, жорстокість, насильство; недорозвиток потреби у визнанні;

безвідповідальність, відсутність готовності жити у відкритому суспільстві.

4. У духовному розвитку: відхилення в розвитку духовних потреб у самовизначенні, самоствердженні, самореалізації; невизначеність, розмитість життєвих цілей і цінностей, відсутність свого ідеалу, песимістичне сприйняття життя, містицизм, схильність до суїцидальної поведінки; неприйняття таких цінностей, як милосердя, честь, совість, людське достоїнство; безвідповідальне ставлення до свого здоров'я й життя; відсутність установки на самовизначення відносно духовних цінностей тощо [4].

У сучасній практиці склалися загальні уявлення про критерії ефективності роботи із супроводу дітей та учнівської молоді. Такими критеріями для служб супроводу є: ефективність стимулювання педагогів до впровадження особистісно-орієнтованих технологій навчання; встановлення діалогових відносин між учнями, батьками, вчителями; створення умов для розвитку устремлінь дітей і дорослих (пізнавальних, емоційно-особистісних) через виявлення особливостей індивідуальності дитини, особливостей саморозвитку; самореалізація батьків – у самореалізації дітей [5]. Якісним критерієм ефективності супроводу вважається перебування дитини в індивідуально-адаптивній зоні освітніх впливів і динамічний контроль показників адаптації [8]. Результатом психологічного супроводу особистості в процесі адаптації до життя може стати нова життєва якість – *адаптивність*, тобто здатність самотійно досягати відносної рівноваги у відносинах із собою і оточуючими як у сприятливих, так і в екстремальних життєвих ситуаціях. Адаптивність припускає прийняття життя (і себе як її частини) у всіх проявах, відносну автономність, готовність і здатність змінюватися в часі і змінювати умови свого життя – бути її автором і творцем [7].

Як бачимо, опанування системою психолого-педагогічного супроводу вимагає досить серйозної підготовки фахівців для його впровадження. Тому постає питання про нові якісні вимоги до соціального педагога, психолога, класного керівника.

Фахівцю необхідно бути освіченим у сфері психологічного супроводу, а також мати: навички ефективного спілкування (уміння встановлювати контакт, слухати й говорити, виражати свої почуття й емоції, співпереживати); здатність добре орієнтуватися в шкільній ситуації, знати її особливості і враховувати їх у побудові практичних гіпотез; навички організації груп дітей і дорослих задля спільної діяльності і спілкування; технологічні, інтерпретаційні, аналітичні уміння; навички нейтральної, шанобливої, зацікавленої поведінки і творчого

мислення у конфліктних ситуаціях; уміння вибудовувати стосунки, прогнозувати міжособистісні ситуації.

Висновки. *Отже, соціально-психологічний супровід – це:*

– ціннісна основа роботи соціального педагога з дитиною, адекватний метод соціально-педагогічної роботи в школі і організаційна модель діяльності суб'єктів педагогічного процесу. Супровід є методом соціально-педагогічної та психологічної роботи в школі, цілісна, системно організована діяльність, у процесі якої створюються соціально-психологічні і педагогічні умови для успішного навчання і психологічного розвитку кожної дитини в освітньому просторі;

– особливий вид допомоги дитині, що забезпечує її розвиток в умовах освітнього процесу;

– інтегративна психолого-педагогічна технологія, що створює умови для відновлення потенціалу розвитку особистості, ефективного виконання нею своїх основних функцій та призначені для надання допомоги дитині на певному етапі її розвитку у розв'язанні її проблем. Нові технології допомагають аналізувати найближче оточення, діагностувати рівні психічного розвитку, використовувати активні групові методи, індивідуальну роботу з дітьми та їх батьками, педагогами;

– процес особливого роду буттєвих відносин між соціальним педагогом і тими, хто потребує допомоги;

– один з видів соціального патронажу як цілісної і комплексної системи соціальної підтримки і психологічної допомоги, здійснюваної в рамках діяльності соціально-психологічних служб;

– допомога суб'єкту в ухваленні рішення в ситуації життєвого вибору, складний процес взаємодії педагога і супроводжуваного, результатом якого є прогрес у розвитку.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Александровская Э.М. Психологическое сопровождение школьников: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э.М. Александровская, Н. И. Кокуркина, Н.В. Куренкова. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 208 с.

2. Бардиер Г., Ромазан И., Чередникова Т. Психологическое сопровождение естественного развития маленьких детей. / Г. Бардиер, И. Ромазан., Т. Чередникові. – Санкт-Петербург, 1993. – 276 с.

3. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе./ М. Р. Битянова. – М, 1997. – 140 с.

4. Киричук В. Психолого-педагогічне проектування в системі виховного процесу загальноосвітньої школи // Практична психологія та соціальна робота – 2002. – № 8.

5. Козирева О. Програма психологічного супроводу школярів, їхніх учителів та батьків // Психолог. – 2003. – № 41 (89). – С. 5-15.

6. Комплексный подход в социальной работе. Энциклопедия социальной работы. Пер. с англ. – М.: Центр общечеловеческих ценностей. 1994. – Т. 2. – С. 14.

7. Осухова Н.Г. Психологическое сопровождение личности в период адаптации к жизненным изменениям. Профорентация и психологическая поддержка — новые возможности занятости: Тез. докл. межрегиональной научно-практической конференции. / Н.Г. Осухова. — М.: Красная площадь, 1996. — С. 103–105.

8. Семаго М. Сопровождение — это...// Школьный психолог. — 2003 —№ 35. — С.15-25.

9. Слюсарев Ю.В. Психологическое сопровождение как фактор активизации саморазвития личности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. / Ю.В. Слюсарев. — СПб., 1992. — 24 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гуцало Емілія Ун-Сунівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: вікова та педагогічна психологія, практична психологія.

УДК 37.018(4)

АЛЬТЕРНАТИВНІ ШКОЛИ МАРІЇ МОНТЕСОРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ТРАДИЦІЇ

Оксана ЗАБОЛОТНА (Умань)

Сучасна європейська освіта перебуває у пошуку нових форм і методів навчальної діяльності, які б допомогли повніше розкрити потенціал дитини, її креативність, позбутися авторитарних впливів на особистість і зберегти рівновагу між зовнішніми і внутрішніми чинниками розвитку. Домінування вчителя і непорушність його авторитету у нав'язуванні єдино правильної суми знань перестає бути єдиним можливим способом навчання і виховання прийдешніх поколінь. Пасивне навчання не може виховати активних громадян, адаптованих до життя у змінному світі. А відтак століттями тривають пошуки освітніх альтернатив, деякі з яких пройшли перевірку часом. Альтернативні школи італійського педагога Марії Монтесорі відносяться саме до таких закладів освіти, а тому можуть вважатися джерелом переосмислення освітньої традиції.

Праці, за якими досліджено тенденції постання, розвитку і впровадження педагогічної системи італійського педагога, першої жінки — доктора медицини Марії Монтесорі, можуть бути систематизовані за такими групами: основні праці самої М. Монтесорі («Уява в творчості